

Vzpomínka bez paměti. Smrt jako mezní fenomén života v Husserlově fenomenologii

David Rybák

Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

david.rybak@pedf.cuni.cz

Abstract:

A Memory beyond Memory: Death as a Marginal Phenomenon of Life in Husserl's Phenomenology

In his phenomenology after *Ideas for a Pure Phenomenology and Phenomenological Philosophy*, Husserl increasingly thematizes the problem of the immortality of the transcendental ego together with its infinite immanent flow. This creates the problem of the meaning of the experience of consciousness before birth and after death. The infinity of the immanent current is itself the constituted yield of the life of the ego. In this sense, it is an independent stage of constitution, whose source is the living, flowing presence. Taking this difference into account gives rise to the problem: how is it possible to make sense of an experience in which the ego was not (unconscious or pre-conscious states, dreamless sleep, death) accessible. We show that these connections cannot be satisfactorily accessible without accounting for the alertness (and maturity) of the ego that is conducting the phenomenological investigation.

Keywords: Edmund Husserl, phenomenology, life, death, sleep, marginal phenomena, *Unzeit*

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2025.2r.265>

1. Úvod

Husserl se v analýzách, v nichž začíná rozvíjet tzv. genetickou fenomenologii, dostává k problematice nesmrtnosti a věčnosti transcendentálního Já. Tím se také otevírá problematika modů vědomí, pomocí nichž by bylo možné proniknout k časovosti transcendentálního Já před narozením a po smrti Já empirického. Husserl vychází z primátu transcendentálního vědomí před konstituovaným bytím. A z této perspektivy smrt jako nebytí není pouhým odnětím bytí, ale má podobu mezního fenoménu života transcendentálního

vědomí. Jak jsou ale mezní fenomény vědomí zpřístupnitelné fenomenologickému názoru? Bytí před narozením přece není přístupné vzpomínkovému zpřítomnění. V našem textu sledujeme tuto problematiku, a ukazujeme, že ji není možné uspokojivě formulovat, pokud nezohledníme plnou strukturu zkušenosti, do níž patří též fenomenologizující Já samo. Teprve zohlednění tohoto fenomenologizujícího Já umožňuje porozumět tomu, že k imanentnímu toku patří nekonečnost spojená s konstitucí smyslu opakování „vždycky znovu“. Nekonečnost na jedné straně předpokládá původní dění konstituující živé přítomnosti a na straně druhé narozené bdělé Já, které se zpětně vztahuje ke svému imanentnímu proudu.

Téma smrti a spánku jako mezních fenoménů je důležité pro fenomenologii samu, neboť tím, že rozšiřuje záběr fenomenologie mimo dosah bdělého Já, umožňuje položit otázku nejen po aktových souvislostech života vědomí, ale též po celku tohoto života jako celku ve vztahu k toku.¹ V našem textu se omezujeme na část problematiky mezních fenoménů, totiž na sledování toho, jak Husserl dospívá k tezi o nekonečnosti transcendentálního Já a jak pro ni argumentuje (části 2–3). Husserl si uvědomuje, že odhalování transcendentálních struktur již předpokládá bdělé (a dospělé) Já. A zde vzniká problém toho, jak je možné rozšířit světské vědomí bdělého Já do mezních oblastí, které sice k vědomí jakožto nekonečnému patří, ale nejsou beze všeho přístupné. Sledujeme dále (části 4–5), jaké metodické postupy vypracované Husserlem je možné k řešení tohoto problému a s ním spojených paradoxů využít.

2. Nesmrtelnost v „L-Manuskriptech“

V projektu *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii* není ještě transcendentální problém narození a smrti formulován. Pro problém konstituce nesmrtelnosti v imanentním toku je důležitý text z druhé fáze časových analýz, manuskriptů z Bernau z let 1917–1918. Jde o text, který je označen jako příloha č. 17 k textu č. 21 a je nadepsán „Protence a retence uvnitř procesu znovuvzpomínky. Nekonečná minulost a budoucnost“. Text přílohy je velice stručný a mnohé jeho věty jsou fragmentární, nicméně představuje cenný vývojový článek k položení problému smyslu nesmrtelnosti na počátku 20. let. Husserl si v tomto textu všímá toho, že k aktu znovuvzpomínky patří ve směru do hlubší minulosti protence dalších a dalších znovuvzpomínek na minulé přítomnosti, které vedly až ke vzpomínanému minulému Teď.

1 Srov. k tomu Dodd, J., *Death and Time in Husserl's C-Manuscripts*. In: Lohmar, D. – Yamaguchi, I. (eds.), *On Time – New Contributions to the Husserlian Phenomenology of Time*. Dordrecht – Heidelberg – London – New York, Springer 2010, s. 62.

A v opačném směru od znovuvzpomínky zase vedou intence očekávání stále nového, takže podle Husserla každá událost odkazuje donekonečna k budoucímu.² Tak má každá fáze horizont budoucnosti, který je bez konce (*endlos*).

„Motivuje posloupnost v původním procesu nové posloupnosti?“³ Tato otázka vede Husserla k celkovější úvaze ohledně časového vědomí: „Proces není jenom procesem, nýbrž i vědomím procesu, a k tomu patří nutná protencionální motivace, která předznačuje styl procesu jako nutná pra-forma vědomí.“⁴ Připomeňme, že původní proces života (*Urlebensprozess*) v sobě obsahuje zdvojení, které můžeme vyjádřit tak, že tok vědomí je vědomím toku.⁵ Fenomenální čas je možný díky původnějšímu procesu, o kterém Husserl říká, že je bez konce (*endlos*), a který je pro sebe sama vědomím procesu.⁶ V našem textu se dozvídáme, že již původní vědomí toku se vyznačuje protencionální motivací. To je v souladu s širším kontextem „L-Manuskriptů“, v nichž Husserl pojímá původní prezentaci (*Urpräsentation*) jako vyplněné očekávání.⁷

V rukopisu dále navazuje do závorky daná věta, v níž Husserl z posledně citované věty vyvozuje (*damit*) nesmrtnost časového vědomí: „Tím je dána ‚nesmrtnost‘ – ale empiricky zákonité mezery a konce vzpomínky, tj. docházíme ke vzpomínkám s neurčitými a empiricky neurčitelnými horizonty minulosti.“⁸ Kvůli přílišné stručnosti těchto vyjádření je poměrně obtížné přivést k jasnosti jádro vyvození nesmrtnosti z toho, že k formě časového vědomí patří „nutná protencionální motivace“. Protencionální předznačení stylu konstituujícího vědomí je součástí jeho struktury. Jinak řečeno, není myslitelné, že by původní proces vědomí v sobě neměl předznačen protencionální horizont. Že by tedy byla myslitelná živá přítomnost bez anticipování budoucího.

Jak si Husserl povšiml, v empiricky zakoušeném vzpomínání se neustále setkáváme s prázdnými či temnými místy, která nejsme schopni znovu vzpomínkově oživit a reprodukovat. Mohli bychom tedy namítnout: co když náhle zemřu a veškerá očekávání se přeruší? Tato empirická možnost, že totiž zemřu náhle (například mě někdo zastřelí nebo na mě spadne cihla), je myslitelná. Husserl sám ve svých nejranějších analýzách časového vědomí

2 Husserl, E., Die Bernauer Manuskripte über das Zeitbewusstsein (1917/18). *Husserliana*. Bd. 33. Hrsg. von R. Bernet – D. Lohmar. Dordrecht – Boston, Kluwer Academic Publishers 2001, s. 368.

3 Tamtéž.

4 Tamtéž, s. 368–369.

5 Srov. tamtéž, s. 94.

6 Tamtéž, s. 29.

7 Tamtéž, s. 7.

8 Tamtéž, s. 369.

tuto možnost náhlé smrti zmiňuje.⁹ Ale empirická, jevová souvislost odkazuje k jevení, a vposledu k jevení, které není v čase, v němž se čas sám zjevuje. Jednotlivé věci a události se odehrávají v časové formě vzniku a zániku. Ale půda, na níž se celek jejich bytí (vznik-zánik) zjevuje, nemůže sama mít formu bytí individuálního, nemůže vznikat a zanikat. A pokud k této půdě samé patří předznačená motivace protencionálního očekávání, je v každé nové živé přítomnosti procesu života směřování do budoucna. Odtud, z rozdílu mezi půdou zjevování a jevy, můžeme rozumět tomu, proč Husserl cituje Platónovu myšlenku z *Faidra* (245 c) o nesmrtelnosti duše.¹⁰ Husserl ale tuto citaci nijak dále neobjasňuje a nevykládá. Rukopis je zakončen větou: „Nekonečnost pohybu života.“¹¹

3. Nekonečnost a nesmrtelnost v analýzách z počátku dvacátých let

Souvisleji se problém smyslu nesmrtelnosti Já začíná rozvíjet v Husserlových projektech z počátku dvacátých let. Ve sledovaných textech z 20. let nalézáme bližší analýzy, které osvětlují strukturu sledovanou v textu „L-manuskriptů“. Texty kolem přednášek „Erste Philosophie“ se problémem nesmrtelnosti nezabývají.¹² Ale v časově i tematicky souvisejících textech analýz k pasivním syntézám tento problém nalezneme již adresně. Jde především o jeden z textů v 11. svazku edice *Husserliana*, zařazených v příloze č. VIII, nadepsané „Apodikticitá vzpomínky“ a datovaný do let 1922–1923. Text nese název *Die Apodiktizität der Wiedererinnerung* („Nesmrtelnost transcendentálního Já – nemožnost, aby transcendentální Já bylo zroeno“).

Husserl vychází z toho, že ke struktuře přítomnosti patří, že je vyplněním očekávání v neustálosti (*Fortwähren*) proudu vědomí.¹³ Pracuje s rozlišením mezi proudem vědomí a předmětnostmi, které jsou v tomto vědomí vědomé. Rozlišení spočívá v tom, že zatímco trvající předmětnost, ať už jevící se předmět, nebo událost (*Vorgang*), mohou přestat, totiž přestat „trvat“ (*währen*), samo „trvání“ (*Währen*) přestat nemůže: „I když přímo ‚trvající‘ jednotný předmět nebo děj může přestat, tak sám proces ‚trvání‘ přestat nemůže.“¹⁴ Tomu rozumíme: předmětnosti, které se v proudě vědomí konstituují

9 Srov. Husserl, E., *Zur Phänomenologie des Inneren Zeitbewusstseins* (1893–1917). In: *Husserliana*. Bd. 10. Hrsg. von R. Boehm. Dordrecht, Springer 2007, s. 154.

10 Srov. Platón, *Faidros*. Osmé, opravené vydání. Přel. F. Novotný. Praha, Oikoymenth 2023.

11 Husserl, E., *Die Bernauer Manuskripte über das Zeitbewusstsein* (1917/18), c.d., s. 369.

12 Pouze v podobě otázky smyslu nesmrtelnosti lidství jako rodu oproti smrtelnému jednotlivci. Srov. Husserl, E., *Erste Philosophie: (1923/24)*. 2. Teil: Theorie der phänomenologischen Reduktion. In: *Husserliana*. Bd. 8. Hrsg. von R. Boehm. Haag, Martinus Nijhoff 1959, s. 350.

13 Husserl, E., *Analysen zur passiven Synthesis: aus Vorlesungs- und Forschungsmanuskripten: 1918–1926*. In: *Husserliana*. Bd. 11. Hrsg. von M. Fleischer. Den Haag, Martinus Nijhoff 2010.

14 Tamtéž, s. 377.

jako individualizované v kontinuu časových míst, mají v této konstituci svůj začátek a konec. Oproti tomu proud časového vědomí, v němž se tato konstituce odehrává, nemůže končit ani začínat.¹⁵ Začínání i končení je časové povahy a v této časové povaze je obsaženo, že jde o charaktery smysluplné jen ze souvislosti konstituce. Je nemyslitelné, že by trvání vědomí skončilo a po něm již nebylo nic. A to proto, že časové charaktery ‚potom-nebytí‘ předpokládají ‚potom-bytí‘.¹⁶ „Začít“ i „přestat“ jsou charaktery, které již předpokládají půdu, na níž se mohou zjevovat. Husserl to vyjadřuje tak, že „přestat“ předpokládá „nepřestat“, totiž (jak vidno z druhé části následující citace) nepřestajnost půdy zjevování, kterou ztotožňuje s proudem vědomí: „Ukončení samo jako předmětné ukončení předpokládá neukončení, totiž vědomí, v němž je ukončení vědomo.“¹⁷

Výše jsme uvedli plný citát o trvání, aby vyniklo, že termín trvání užívá Husserl v uvozovkách. Připomeňme: „I když přímo ‚trvajících‘ jednotný předmět nebo děj může přestat, tak sám proces ‚trvání‘ přestat nemůže.“¹⁸ Co indikují tyto uvozovky? Husserl to nevyjasňuje, což je o to pozoruhodnější, že termíny v uvozovkách, tedy „trvajících“ a „trvání“, jsou v jeho úvaze klíčové. Ale můžeme těmto uvozovkám porozumět z podstatných charakteristik proudu vědomí. Proud vědomí jako proud je mnohostí, která je mimo protiklad trvání a netrvání: teprve v proudu se jeví předmětnost jako trvajících (případně netrvajících). Tvrdit opak, tedy že v proudu máme opakování, by znamenalo, že živá přítomnost se může opakovat, což by zrušilo samu její živost. Trvání (*Währen*), o které jde v původním vědomí, je konstitutivní pro samotný protiklad trvání a netrvání předmětných jednot. Odtud, totiž z rozlišení konsti-

15 Bylo by možné namítnout, že nejenom vědomí, ale též svět jako horizont vznikání a zanikání není myslitelný jako ukončitelný. Pro Husserla je ale myslitelné, „že již neexistuje žádný svět“. (Husserl, E., *Ideje k čistě fenomenologii a fenomenologické filosofii*. I. Přel. A. Rettová – P. Urban. Praha, Oikoymenh 2004, s. 101[91].) U pozdějšího Husserla najdeme též vyjádření, v nichž vyjadřuje apodikticitu světa (srov. Husserl, E., *Die Lebenswelt: Auslegungen der vorgegebenen Welt und ihrer Konstitution*. In: *Husserliana*. Bd. 39. Hrsg. von R. Sowa. Dordrecht, Springer 2008, s. 210 n.). Ale vzhledem k tomu, že charakter apodikticity patří do souvislosti konstituce, je to půda konstituujícího vědomí, která je zdrojem této apodikticity. I syntéza typu „já jsem ve světě“ má podle Husserla zdroj v transcendentální subjektivitě.

16 Husserl, E., *Analysen zur passiven Synthesis: aus Vorlesungs- und Forschungsmanuskripten: 1918–1926*, c.d., s. 377–378. Též týž, *Einleitung in die Philosophie: Vorlesungen 1922/23*. In: *Husserliana*. Bd. 35. Hrsg. von B. Goossens. Dordrecht, Kluwer Academic Publishers 2002, s. 141.

17 Husserl, E., *Analysen zur passiven Synthesis: aus Vorlesungs- und Forschungsmanuskripten: 1918–1926*, c.d., s. 378. Též týž, *Einleitung in die Philosophie: Vorlesungen 1922/23*, c.d., s. 141. Podobná argumentace se objevuje později v *C-Manuskriptech*. Srov. Husserl, E., *Späte Texte über Zeitkonstitution (1929–1934): die C-Manuskripte*. In: *Husserliana. Materialien*. Hrsg. von D. Lohmar. Dordrecht, Springer 2006, s. 96 n. K interpretaci souvislosti „trvání“ viz Ferrer, G., *Monadology, Critical Philosophy and Phenomenology of the Immortal „I“* (Leibniz, Kant and Husserl). *HORIZON*, 3, 2014, No. 2, s. 82–85.

18 Husserl, E., *Analysen zur passiven Synthesis: aus Vorlesungs- und Forschungsmanuskripten: 1918–1926*, c.d., s. 377.

tuujícího původního vědomí a konstituovaného stupně předmětných jednot, jsou také srozumitelné zmíněné uvozovky.

Forma proudu vědomí, totiž retencionálně-protencionální kontinuum centrované v neustále novém *Teď*, se nemění. Ale nedává smysl říkat, že by forma proudění v každém *Teď* trvala, tak jako trvá například kniha na stole nebo imanentní vědomí tónu. Neboť forma proudu je mimo samotný protiklad opakování a neopakování, a stejně tak mimo protiklad trvání a netrvání. Proud vědomí je mimo protiklad kontinuity a diskontinuity. Neboť smysl „ukončení“ či „neukončení“ se konstituuje teprve v proudu. To, že původní vědomí, v němž je vědomo zastavení či nezastavení, nepřestává, bude mít jiný smysl, než když řekneme například o melodii, že (zatím) nepřestává. A to proto, že u tohoto původního vědomí nemá smysl mluvit o zastavení (ani o začátku).

Není myslitelné, že by se trvání původního vědomí zastavilo: „Trvání je ‚nesmrtelné‘.“¹⁹ Toto trvání se svou retencionálně-protencionální formou je jádrem života vědomí. Pokračování života (*Fortleben*) ve formě konstituce imanentního toku nemůže přestat. A spolu s ním ani transcendentálně čisté Já, které v tomto toku žije. Odtud, z této nemyslitelnosti přestání, které předchází protiklad započnutí a zastavení jednotlivých epizod proudu, vyzovuje Husserl již nesmrtelnost bez uvozek, která patří k čistému Já žijícímu v proudu *cogitationes*: „Neustálost života a Já, které neustále žije, je nesmrtelné – notabene: čisté transcendentální Já, ne empirické Já světa, které docela dobře zemřít může.“²⁰ Ve stálé proměně přítomnosti se konstituuje imanentní proud spolu s odkazovou souvislostí k již odžitému minulému životu a taktéž dopředně k očekávání budoucího. Jádrem této konstituce je nepřestávající proces pokračování života. V imanentním toku se tak konstituuje nekonečný čas spolu s identifikovatelnými časovými místy, zpřístupnitelnými ve zpřítomnění. Díky zohlednění této nekonečnosti imanentního času se odhaluje věčnost transcendentálního Já: „Já jako transcendentální Já jsem byl věčně.“²¹

V živé přítomnosti ještě nemáme opakovatelnost se smyslem „vždycky znovu“. Ta se konstituuje teprve v retencionálním podržování. V této opakovatelnosti se konstituuje smysl „o sobě“ odžitého prožitku v jeho reidentifikovatelnosti. Zde máme první transcendenci, transcendenci minulého.²² Teprve v konstituovaném imanentním proudu vědomí je ustavena odkazová

19 Husserl, E., *Analysen zur passiven Synthesis*: aus Vorlesungs- und Forschungsmanuskripten: 1918–1926, c.d., s. 377. Též též, *Einleitung in die Philosophie*: Vorlesungen 1922/23, c.d., s. 141.

20 Husserl, E., *Analysen zur passiven Synthesis*: aus Vorlesungs- und Forschungsmanuskripten: 1918–1926, c.d., s. 378.

21 Tamtéž, s. 379.

22 Tamtéž, s. 204.

souvislost žijícího Já k jeho minulému a budoucímu. A teprve ve zpřítomnění se odhaluje transcendentální ego se svým životem bez konce: „Jenom skrze ponechání zpřítomnění v platnosti má transcendentální Ego nekonečný život s oboustranně nekonečnou imanentní formou času.“²³

4. Živá přítomnost a imanentní tok v textech z třicátých let – usnout jako zajíc

Husserlovy texty z konce dvacátých a ze začátku třicátých let přinášejí pro naše téma důležitý posun především zohledněním mezních typů kontinuí patřících k fenoménům spánku a smrti. Jak si Husserl uvědomuje ve svých analýzách ze začátku třicátých let, odkrývání transcendentálních struktur předpokládá filosofující bdělé Já.²⁴ A je to časování tohoto Já, provádějícího fenomenologické zamyšlení, které patří k plnému fenoménu, konstituovanému v redukci.²⁵ Teprve bdělé fenomenologizující Já osvětluje strukturní souvislosti svého vlastního proudu vědomí.²⁶ Je třeba vzít v úvahu, že bdělé (případně unavené atd.) Já patří k jiné rovině konstituce než pra- či před-časové proudění a že k němu patří také jiné podstatné souvislosti. Jednoduše vyjádřeno: Já může být unaveno, ale proudění, v němž se konstituuje imanentní proud, je nepřestávající a nemá smysl o něm mluvit jako o unaveném.

Husserl v přístupu k fenoménu spánku a smrti zavádí motiv mezního případu, který je do značné míry získán konstruktivně. Podobně jako u hýletických obsahů je mezním případem naprostá stejnoměrnost, monotónnost, tak u jáské aktivity je podle Husserla možné myslet vysílení či ochablost jako nulový modus (*Null-Modus*) jáských schopností.²⁷ Naopak se zvýšením jáské svěžesti (*Frische*) se zvyšuje též horizont a šíře afekcí.²⁸ Opačně můžeme říci, že s růstem únavy se tento horizont a afikování snižuje. Unavenost není jáský akt, je spíše jáskou pasivitou. Při této pasivitě Já ztrácí svou vládu, v retencionálním kontinuu snižuje intenzitu podržování právě minulého. A na druhou stranu: i unavenost je něco, co se musí jevit, čili předpokládá stálost pohybu zjevování,²⁹ která sama není ani unavená, ani svěží. Paradoxně vyjádřeno, unavenost se jeví zatemňováním, postupným úbytkem světla. V únavě se Já

23 Tamtéž, s. 368. Též Husserl, E., *Einleitung in die Philosophie: Vorlesungen 1922/23*, c.d., s. 102.

24 Husserl, E., *Zur phänomenologischen Reduktion. Texte aus dem Nachlass (1926–1935)*. In: *Husserliana*. Bd. 34. Hrsg. von S. Luft. Dordrecht – Boston – London, Springer 2002, s. 175.

25 Tamtéž, s. 184.

26 Srov. „jedná se zde takřkajíc o věčné struktury, které musím nalézt, kdykoliv jsem bdělým Já“. Tamtéž, s. 385.

27 Husserl, E., *Späte Texte über Zeitkonstitution (1929–1934): die C-Manuskripte*, c.d., s. 199.

28 Tamtéž.

29 Připomeňme již sledovaný motiv „trvání“ (*Währen*).

stahuje ze svých funkcí a přestává být afikováno hýletickými obsahy.³⁰ Vzhledem k tomu, že Husserl vykládá unavenost či usínání jako mezní fenomény, v nichž se afikování blíží k nule, nelze je nazvat protipohybem zjevování. Jde stále o fenomény, a proto též i úplná tma jevení má stále smysl fenoménu, jakkoli nepřístupného pro světlo vědomí. Přijmeme-li Husserlovu tezi o primátu transcendentálního vědomí před bytím,³¹ *nebytí před narozením a po smrti není abstraktní nic, ale je právě mezním fenoménem života tohoto vědomí.*³²

Jako žijící člověk ve své paměti nedosahuji dál než ke svému ranému dětství.³³ Tohoto omezení naší paměti si v souvislosti s problémy narození a smrti všímá i Husserl v jednom z rukopisů z raných třicátých let.³⁴ Ale dodává, že i přesto se mohu jako transcendentální Já ptát zpětně (*rückfragen*) po intencionální genezi a transcendentálních podmínkách tohoto omezení.³⁵ Rozumíme tomu, že tázání po genezi je oprávněno přinejmenším v tom smyslu, že i když si nepamatujeme události svého narození, víme z nepřímé intersubjektivní empirické zkušenosti, že jsme se narodili a žili dříve, než kam sahají naše vzpomínky. A následně, že je možné se ptát též po předsvětském Já (*vorweltliches Ich*), pro které se ještě nekonstituoval svět.³⁶

Husserl zvažuje hypotézu původně spícího Já (*urschlafendes Ich*), které nemá žádné vědomí a korelativně nemá žádné časování.³⁷ Důležitým posunem je důraz na to, že řeč o ještě nenarozeném spícím Já neznamená sama o sobě nic. Smysl získává jen a pouze „pro mě samotného v teď, který jsem v časování žijící lidské Já“.³⁸ Vycházejíce z tohoto zjištění, můžeme říci, že teprve z bdělé přítomnosti fenomenologizujícího Já se časuje před-počátek,

30 Husserl, E., *Späte Texte über Zeitkonstitution (1929–1934): die C-Manuskripte*, c.d., s. 98–99.

31 Srov. Husserl, E., *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii*. I, c.d., s. 103[93].

32 V tomto smyslu vyjadřuje výstižně Vincent Gérard: “Death as a borderline case is not death – it is a borderline case of life.” Gérard, V., *The Ego beside Itself*. In: Apostolescu, I. – Serban, C. (eds.), *Husserl, Kant and Transcendental Phenomenology*. Boston, de Gruyter 2020, s. 160.

33 Husserl, E., *Grenzprobleme der Phänomenologie. Analysen des Unbewusstseins und der Instinkte. Metaphysik. Späte Ethik. Texte aus dem Nachlass (1908–1937)*. In: *Husserliana*. Bd. 42. Hrsg. von R. Sowa – T. Vongehr. Dordrecht, Springer 2014, s. 5.

34 Jde o rukopis, kterým začíná 42. svazek edice *Husserliana*, datovaný vydavatelem do června 1930.

35 Tamtéž, s. 5.

36 K pozoruhodnému propojení motivu před-světského Já s Husserlovým důrazem na samostatnost transcendentálního vědomí v *Idejích I* srov. Bower, M., *Husserl’s Concept of the Vorwelt and the Possible Annihilation of the World. Research in Phenomenology*, 45, 2015, No. 1. Teze, podle které “the residuum of the annihilation is, in content, no different from the pre-world” (tamtéž, s. 123), se může zdát problematickou pouze v rámci statické fenomenologie, nakolik ta vychází z již konstituované půdy světa. Neboť v této perspektivě se Vor-Welt zdá být stále vztažen k horizontu světa jako jeho abstraktivně oddělená vrstva. Oproti tomu v rámci genetické problematiky zrození Já je srozumitelné, že o nenarozeném Já je možné uvažovat jako o Já, pro které se ještě svět nekonstituoval.

37 Husserl, E., *Grenzprobleme der Phänomenologie. Analysen des Unbewusstseins und der Instinkte. Metaphysik. Späte Ethik. Texte aus dem Nachlass (1908–1937)*, c.d., s. 6.

38 Tamtéž.

tedy čas před zrozením předsvětského Já, které samo je nečasované (*das Ungezeitigte*),³⁹ nemá svůj vlastní čas a smysl. Je to fenomenologizující Já, které se ve své bdělé přítomnosti ptá po smyslu bytí spícího, nenarozeného či zemřelého Já. Jsem to Já jakožto bdící, žijící a myslící, který vykládám mezní fenomény smrti a bezesného spánku. A Husserl uzavírá v tomto smyslu: „Bez života žádná smrt.“⁴⁰

Teprve v konstituci bděle žijícího Já se konstituuje smysl spánku a smrti jako mezních případů (*Limesfall*).⁴¹ Ke smrti patří nemožnost opětného probuzení. Jak Husserl říká v jiné analýze, probuzení a bdění, ve kterém by chybělo bytí ve světě (*In-der-Welt-Sein*), je nesmysl. Kdyby takové probuzení ze smrti bylo možné, „smrt by nebyla ‚bratrem‘ spánku, nýbrž něčím jiným než spánkem.“⁴² Tak tomu ale ve smrti není, světské bytí smrtí končí.⁴³ Oproti tomu ke zkušenosti spánku patří specifická syntéza, která spojuje trhlinu (*Loch*) či mezeru (*Lücke*) mezi vzpomínkově daným minulým světem a zjevu-jícím se světem po probuzení ve smyslu: „jde o tentýž svět.“⁴⁴

Husserl při analýze spánku a smrti jako mezních fenoménů uvádí myšlenku monotónnosti (*Einförmigkeit*). Tento motiv zmiňuje již text z r. 1916 a nalézáme ho více rozpracován v dalších textech z dvacátých i třicátých let. K impresionálním hýletickým obsahům patří rozdíl stejnoměrnosti a nestejnoměrnosti.⁴⁵ Stejnoměrný obsah je kontinuálně nezměněný, stále stejný. Naproti tomu v kontinuu nestejnoměrných obsahů máme podobnosti i skoky, v nichž se zjevují vyzdvížené útvary⁴⁶ v kontrastu popředí a pozadí.

Můžeme si ve variaci uvnitř eidos hýletického obsahu představit takový limitně monotónní obsah v časovém vědomí, kterému by chyběla jakákoliv jevová změna.⁴⁷ Připomeňme, že urimpresionální hýletická data nejsou vnějšími objekty, ale že jde o počítkové, afikující jádro prožívání, v němž jsou předměty zaměřeny. Není to tedy tak, že by v případě limitně monotónní

39 Tamtéž.

40 Tamtéž, s. 22.

41 Jak ukazuje Saulius Geniusas, Husserl vychází v přístupu k těmto mezním fenoménům právě ze zkušenosti únavy či úbytku sil. Geniusas, S., On Birth, Death, and Sleep in Husserl's Late Manuscripts on Time. In: Lohmar, D. – Yamaguchi, I. (eds.), *On Time – New Contributions to the Husserlian Phenomenology of Time*, c.d., s. 76.

42 Husserl, E., *Späte Texte über Zeitkonstitution (1929–1934): die C-Manuskripte*, c.d., s. 103. V řecké mytologii je Spánek (*Hypnos*) bratrem Smrti (*Thanatos*).

43 Tamtéž.

44 Husserl, E., *Grenzprobleme der Phänomenologie. Analysen des Unbewusstseins und der Instinkte. Metaphysik. Späte Ethik. Texte aus dem Nachlass (1908–1937)*, c.d., s. 8.

45 Husserl, E., *Späte Texte über Zeitkonstitution (1929–1934): die C-Manuskripte*, c.d., s. 98.

46 Tamtéž.

47 Husserl, E., *Grenzprobleme der Phänomenologie. Analysen des Unbewusstseins und der Instinkte. Metaphysik. Späte Ethik. Texte aus dem Nachlass (1908–1937)*, c.d., s. 18. Též též, *Späte Texte über Zeitkonstitution (1929–1934): die C-Manuskripte*, c.d., s. 98.

obsahové kontinuity tu mohlo stát stále afikované a bdělé Já v jakési mlze bez počitků i objektů. Čisté Já sice může vystupovat i stahovat se z prožitkového proudu, ale i spontánní rozhodnutí se k akci již předpokládá sebeafikování a v tom vyzdvižené, a tedy nestejněměrné hýletické obsahy. Otázka, co motivuje čisté Já k tomuto angažování se, je pouze abstraktivní, neboť jako bděle žijící se vždy již ocitá na půdě světa a je světem osloveno.

V hýletické monotónnosti by se podle Husserla pro Já ztratila jakákoliv afekce až k nule a Já by se ponořilo do této monotónnosti obsahů. Já by sice tento obsah ponejprv sledovalo, ale postupně by upadalo do jeho monotónnosti, takže „všechna hra jáského života by přestala“ a „Já by bezesně spalo“.⁴⁸ A Husserl dodává: „Ale vlastně více, než pod tím rozumíme!“⁴⁹ To je srozumitelné, neboť v běžném spánku známe fenomény, které přerušují jeho monotónnost, například noční částečné probouzení, snové obrazy, netematicky též pociťujeme fungování svých tělesných orgánů, rytmus dýchání atd. Jak Husserl v tomto i v mnohých dalších textech upozorňuje, Já by v případě limitní monotónnosti bylo mrtvé, což ovšem neznamená, že by bylo ničím.⁵⁰

Pro řešení alternativy, zda ve spánku jde o zmizení či stažení se afikovaného Já, nebo o zmizení afikujících hýletických obsahů, je důležité zjištění, že usnutí je možné i bez toho, aby došlo k ochuzení hýletických obsahů.⁵¹ Vyhledáváme sice většinou pro spánek klidné prostředí bez výrazných rušivých podnětů, ale to samo o sobě nezaručuje, že ho dosáhneme. Neboť nás mohou rušit například vlastní vzpomínky či podněty z našeho těla.⁵² Husserl dává příklad nudné přednášky, která dále pokračuje, vyzdvižené hýletické obsahy se tedy stále nově podávají, a přesto usínáme, takže se modifikuje naše bdělost. Hranicí je přitom spánek. V tomto přechodu ke spánku zůstávají impresy stále zde, ale Já je od nich odvráceno (*entrückt*).⁵³

Husserl uvádí v rámci variace uvnitř podstaty spícího vědomí překvapivou možnost: „Myslitelné je usnout jako zajíc.“⁵⁴ Toto tvrzení sice blíže nevysvětluje, ale patrně má na mysli fakt, že zajíc je schopen spát s otevřenýma očima.⁵⁵ V takovém případě bychom byli stále podrobeni vnějším optickým

48 Husserl, E., *Grenzprobleme der Phänomenologie. Analysen des Unbewusstseins und der Instinkte. Metaphysik. Späte Ethik. Texte aus dem Nachlass (1908–1937)*, c.d., s. 98.

49 Tamtéž.

50 Tamtéž. Srov. Husserl, E., *Analysen zur passiven Synthesis: aus Vorlesungs- und Forschungsmanuskripten: 1918–1926*, c.d., s. 378.

51 Husserl, E., *Grenzprobleme der Phänomenologie. Analysen des Unbewusstseins und der Instinkte. Metaphysik. Späte Ethik. Texte aus dem Nachlass (1908–1937)*, c.d., s. 42; s. 499.

52 Husserl, E., *Späte Texte über Zeitkonstitution (1929–1934): die C-Manuskripte*, c.d., s. 98.

53 Husserl, E., *Grenzprobleme der Phänomenologie. Analysen des Unbewusstseins und der Instinkte. Metaphysik. Späte Ethik. Texte aus dem Nachlass (1908–1937)*, c.d., s. 12.

54 Husserl, E., *Späte Texte über Zeitkonstitution (1929–1934): die C-Manuskripte*, c.d., s. 98.

55 Tento jev spánku s otevřenýma či polootevřenýma očima můžeme sledovat i u lidí trpících poruchou zvanou lagophthalmos. Ta je charakteristická právě tím, že postižený není schopen ani ve spánku plně zavřít víčka.

(světelným) podnětům, a přece by tyto podněty Já neafikovaly. Bylo by staženo z veškeré aktivity. Husserl připodobňuje toto odvrácení se od afikujících obsahů k ponoření se do vzpomínek. Připomeňme analýzy vzpomínky, v nichž Husserl přímo mluví o tom, že ve vzpomínkách ponořené Já není bdělé, neboť nestvrzuje aktový život ve vněmové přítomnosti.⁵⁶ Tomu rozumíme ze struktury vzpomínkového zpřítomnění, ve které vzpomínající Já ustupuje do pozadí, a naopak vystupuje minulé Já vzpomínané, které se ujímá centrující funkce. Husserl ve sledovaném textu říká, že je to „podobné jako“ ponoření do vzpomínky či fantazie.⁵⁷ Z Husserlových analýz není ale jasné, nakolik jde o pouhé připodobnění a nakolik jde o tytéž strukturní souvislosti.

Neboť nelze dost dobře tvrdit, že bezesný spánek (a patrně už vůbec ne smrt) má dvojnou strukturu zpřítomnění (zpřítomňující Já-zpřítomněné Já). Podobnost spočívá daleko spíše v tom, že Já se bude, podobně jako Já zpřítomňující, stahovat ze svých jáských funkcí vzhledem k přítomnosti, což by potvrdzovalo předchozí výklad spánku jako stažení se afikovaného Já. Afikující obsahy sice zůstávají, ale Já je neformuje svými jáskými akty. Tato interpretace je potvrzena též v textu „Přílohy 1“, kde Husserl charakterizuje bezvědomé Já (*bewusstloses Ich*) jako Já v odumření zájmu, a dokonce užívá pro tento stav termínu nirvána.⁵⁸ Přitom zůstávají výtěžky a sedimenty minulé konstituce, ale Já je staženo v modu zanoření do spánku.⁵⁹ Důležitým výtěžkem sledovaných analýz je zjištění, že Já, které je staženo z aktivity, nepodržuje afektivní obsahy. A z opačné strany, totiž ze strany retencionální modifikace, tuto souvislost neaktivního Já Husserl vyjadřuje takto: „retence“ je zapadání bez podržení, bez „zájmu Já“.⁶⁰

Termín podržení či uchování (*Festhaltung*) užívá ve svých textech Husserl většinou pro *aktivní jáské podržení či uchování minulého* ve znovuzpřítomnění. Tam, kde chybí tato aktivní konstituce, se proud vědomí neustále konstituuje, ale chybí v něm vyšší vrstvy objektivace. Odtud je srozumitelné, že titul „retence“ zde Husserl dává do uvozovek. Neboť v mezním fenoménu bezesného spánku právě chybí stupně objektivace časového toku. Zároveň ale nejde o pouhé abstraktivní odříznutí vyšších objektivací. Retence jako „zapadání bez podržení“ (*Versinken ohne Festhaltung*) je paradoxní fenomén. Nespočívá podstata retence právě v podržování, jak naznačuje i samo její jméno? Co ale zapadá? Ukazuje se nám na tomto

56 Husserl, E., *Analysen zur passiven Synthesis: aus Vorlesungs- und Forschungsmanuskripten: 1918–1926*, c.d., s. 306 n.

57 Husserl, E., *Grenzprobleme der Phänomenologie. Analysen des Unbewusstseins und der Instinkte. Metaphysik. Späte Ethik. Texte aus dem Nachlass (1908–1937)*, c.d., s. 12.

58 Tamtéž, s. 14.

59 Tamtéž, s. 15.

60 Tamtéž, s. 14.

mezním fenoménu spánku a bezvědomí, že podržení chybí tam, *kde se Já nepodílí na konstituci*.⁶¹ A zároveň se ukazuje, že i bez podržení tu máme zapadání. Jak tomu rozumět? Co zapadá, když není nic podrženo?

K odpovědi na tyto otázky jsme již zčásti připraveni předchozími výklady mezních fenoménů. K dosažení plné odpovědi je ale třeba ještě fenomén monotónnosti propojit s celkovějším pohledem na afektivitu, který Husserl podává ve svých dřívějších analýzách pasivní syntézy. Nejprve je třeba připomenout, že podržování či uchovávání (*Festhaltung*) není věcí retence samé, ale jáského aktivního vzpomínkového uchovávání minulého. Tak se vyhneme scestné interpretaci, že by snad retence kolabovala a přestávala retenovat právě minulé. Platí jistě, že v mezních fenoménech bezvědomí máme monotónnost, chybění vyzdvižených obsahů: „Všechna smyslová pole jsou „černá“, nerozlišená. Všechny podněty chybí.“⁶² To ale neznamená, že by to bylo nic: „Nic před počátkem už předpokládá Něco, kterému by mohlo odporovat. Před počátkem může být prázdno, indiferentní, monotónní, němé temno, ale i to je minulé a má podstatnou strukturu časového.“⁶³ I v monotónnosti spícího vědomí nalézáme konstituci minulosti a podstatnou strukturu časového, ale v módu naprosté temnoty.

Afekce Já nabývá různé intenzity: od téměř nepostřehnutelného až po přehlušující působení. Dodejme ovšem, že řeč o intenzitě nemá primárně smysl objektivně měřitelné škály. Můžeme si představit situaci, kdy se zabýváme nějakým tématem tak intenzivně, že nepostřehujeme vedlejší vjemy z okolí. A na druhou stranu můžeme být v nějaké situaci nastražení na co do své intenzity sebenepatrnější vjem.⁶⁴ Důležité pro nás je, že podle Husserla nepostřehnutelná hladina afekce nemá ještě povahu vědomého působení na Já. Dokud se Já nepřivrací k působícímu podnětu, podnět tu sice je, ale není tématem. Takový podnět stojí, jak to vyjadřuje Husserl, v předpokoji Já (*Vorzimmer des Ich*)⁶⁵ a klepe případně na brány vědomí.⁶⁶

Máme tu tedy rozlišení mezi obsahem afektivně působícím, ale přesto nikoliv tematicky vědomým, a proti tomu obsahem vědomě uchopovaným.

61 Na druhou stranu ale nechybí Já úplně, je ale staženo z toku cogitationes. A pro toto stažení můžeme opět použít Husserlovy formulace, že rozhodně „není ničím“.

62 Husserl, E., *Transzendentaler Idealismus. Texte aus dem Nachlass (1908–1921)*. In: *Husserliana*. Bd. 36. Hrsg. von R. D. Rollinger – R. Sowa. Dordrecht, Springer 2003, s. 142.

63 Husserl, E., *Analysen zur passiven Synthesis: aus Vorlesungs- und Forschungsmanuskripten: 1918–1926, c.d., s. 378*.

64 Tato souvislost je srozumitelná z toho, že horizont transcendentálního života Já je horizontem zájmů. Srov. Husserl, E., *Späte Texte über Zeitkonstitution (1929–1934): die C-Manuskripte*. In: *Husserliana. Materialien*, c.d., s. 35 n.

65 Husserl, E., *Analysen zur passiven Synthesis: aus Vorlesungs- und Forschungsmanuskripten: 1918–1926, c.d., s. 166*.

66 Srov. Husserl, E., *Ideje k čistě fenomenologii a fenomenologické filosofii*. II. Přel. E. Kohák et al. Praha, Oikoymenth 2006, s. 101[99].

Každá živá přítomnost je specifickým afektivním celkem, v němž působí synteticky sjednocené afekce různé intenzity.⁶⁷ Tento afektivní celek Husserl nazývá afektivním reliéfem (*affektives Relief*). Afekce v tomto celku mají různou intenzitu. Od afekcí nulové a nízké intenzity, které nepronikají k jáskému uchopení a zůstávají ve vněmovém pozadí, po afekce, k nimž se Já aktivně přivrací a které patří k tematickému popředí.⁶⁸ Již v této analýze Husserl mluví o nulovém stupni všímání (*Null der Merklichkeit*). Jak ale zdůrazňuje, tato nula není ničím, funguje jako podloží neživosti, z něhož teprve vystupují aktivní zaměření Já na tematické předmětnosti.

Po této oklice se můžeme vrátit k naší otázce: Co v mezní podobě retence nevědomého zapadá, když v ní není nic podrženo? Víme již, že toto nic není ničím, že má svůj afektivní obsah, který je ale nevědomý. V mezním fenoménu nevědomí jde o zapadání obsahu nulové (resp. téměř nulové) afektivní intenzity, který jako nulový není podržován. Neprobíhá tedy objektivace ve smyslu retencionální syntézy identifikace obsahu,⁶⁹ neboť tu chybí jáská identifikace, jejímž předpokladem je, že afekce proniká k vědomému Já. Nicméně obsah a zapadání obsahu tu je v podloží nevědomí.

Pokusme se tento paradox „zapadání bez podržení“ blíže projasnit. K afektivnímu reliéfu patří vědomé prožívání s jeho strukturou vědomého popředí a pozadí. To umožňuje, že vím i o minulých obsazích, které probíhaly mimo mé vědomé zaměření. Víím o nich, resp. mohu o nich vědět, ze zpětného pohledu vzpomínky. Jsem kupříkladu zabrán do práce, a při tom jsem prokřehlý zimou. Poté si tuto prokřehlost uvědomím, buď tak, že se uvolním od tématu své práce a zaměřím svou pozornost na svůj stav, nebo tak, že se intenzita vněmového chladu zvýší natolik, že se vnutí pozornosti mého Já. A k tomuto vědomí patří paradoxní časový smysl, totiž „byl jsem prokřehlý nějakou dobu, aniž bych si to uvědomoval“. Fundamentem tohoto časového smyslu je ale syntéza identifikace jako základní forma syntézy,⁷⁰ která pronikne do dosud temného vědomí a naváže na retencionální kontinua, v nichž chybí tematické vědomí.

V mezním případě nevědomí (nulová afekce) jde o to, že v „noci vědomí“ nevystupuje žádné téma, a tedy ani žádné netematické součásti afektivního reliéfu. Na druhou stranu v této „noci vědomí“ časové a pasivní syntézy probíhají, jenže je nemožné k nim zpětně proniknout. A to proto, že na rozdíl od minulého příkladu zpětného uvědomění si chladu tato pasivita nebyla součástí

67 Husserl, E., *Analysen zur passiven Synthesis: aus Vorlesungs- und Forschungsmanuskripten: 1918–1926*, c.d., s. s. 167–168.

68 Tamtéž, s. 168.

69 Tamtéž.

70 Srov. Husserl, E., *Karteziánské meditace*. Přel. M. Bayerová; doslov napsal J. Patočka. Praha, Svoboda 1968, § 18.

celkovější zkušenosti osvětlené vědomím. Bylo tu tedy zapadání i syntetická aktivita více či méně bez účasti Já, ale protože chybělo světlo doxického vědomí, nemohlo být nic vědomě podržováno.⁷¹ Odkud ale vím o tomto zapadání a pasivních syntézách, které v něm probíhají? Viděli jsme již, že k fenoménu probouzení patří, že nejde o skok z nevědomí do bdění, ale že je odstupňováno. Přičemž zpětně mohu alespoň do jisté míry prohlédnout od pozdějšího stavu probouzení k dřívějšímu, v němž jsem byl ještě v polospánku a v němž situační horizont a věci dosud nenabýly plných obrysů. Jinak řečeno, do stavu, kdy ještě plně neprobíhaly identifikující syntézy. I to je ale jen nepřímé vědění. Já nemá možnost zachytit se na nějakém identifikovatelném momentu, neboť – jak již víme – v zapadání identifikující syntézy chybějí.

5. Paradox zpětného vztahování („Rückbeziehung“) v transcendentální reflexi – nečas

Abychom si připravili půdu pro bližší proniknutí do problematiky smyslu mezních fenoménů spánku a smrti, je třeba nejprve ukázat paradox zpětného vztahování (*Rückbeziehung*), který je obsažen ve fenomenologické reflexi. Vyjděme z rozlišení přirozené a transcendentální reflexe. Reflexe prováděná v přirozeném postoji je situována na půdu přirozeného světa a jeho času. Je v ní obsažen jako netematický předpoklad skutečnosti světa. Čas, v němž se přirozená reflexe pohybuje, je časem tohoto objektivního světa. Naproti tomu transcendentální reflexe víru ve svět pozastavuje⁷² a sestupuje k původnější půdě, v níž se teprve svět s jeho objektivním časem konstituuje. Teprve inhibováním víry ve svět se odhaluje transcendentální vědomí a Já, které jako pól k tomuto vědomí patří. A to s tím smyslem, že Já přirozeného postoje jsem byl vždy totéž Já transcendentální, a to i před tím, než jsem tuto totožnost ve fenomenologické reflexi odkryl.⁷³ Reflexe mění reflektovaný prožitek.⁷⁴ V čem tato proměna spočívá? Prožitek reflexe se vyznačuje zpětným vztažením na reflektovaný prožitek. A v tomto zpětném vztažení je původní prožitek změněn ve smyslu jeho výkladu, v němž se konstituuje *vědomí totožnosti původního prožitku*: „právě tento zážitek samotný a žádný jiný.“⁷⁵

71 Syntetický pohled na problém, zda jáské syntézy musejí probíhat i v nejnižších stupních časové konstituce viz v: Brough, J. B., *Some Reflections on Time and the Ego in Husserl's Late Texts on Time-Consciousness. Quaestiones Disputatae*, 7, 2016, No. 1. Dostupné na: <https://doi.org/10.5840/qd20167116>; [cit. 1. 4. 2025].

72 Husserl, E., *Karteziánské meditace*, c.d., s. 37–38.

73 Tamtéž, s. 38. Srov. Husserl, E., *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie. Úvod do fenomenologické filosofie*. Přel. O. Kuba. Praha, Academia 1996, s. 210.

74 Srov. Husserl, E., *Karteziánské meditace*, c.d., s. 36. Jak trefně vyjadřuje Dan Zahavi, kdyby tomu tak nebylo, byla by reflexe zbytečným aktem. Zahavi, D., *Phenomenology of Reflection*. In: Staiti, A. (ed.), *Commentary on Husserl's "Ideas I"*. Berlin – Boston, de Gruyter 2015, s. 184.

75 Husserl, E., *Karteziánské meditace*, c.d., s. 36.

Motiv zpětného vztažení, obsaženého v prožitku reflexe, rozvíjí Husserl dále v textu, v němž se ptá po možnosti přístupu k proudu vědomí před vlastním počátkem Já. Přestože se prožitek jako součást původního proudu vědomí odkrývá vždy *ex post*, nabývá poté jako konstitutivní souvislost smyslu „být již před reflexí původně naivně daným jsoucím“. Před fenomenologickým „odkrytím“ (*Entdeckung*) prožívání jako zdroje evidence nemáme konstitutivní souvislost prožívání danu se smyslem „předem dané jsoucí“.⁷⁶ To je srozumitelné z charakteru přirozeného postoj: pokud se totiž ve svém bytí ve světě zaměřujeme na jednotlivé jsoucí věci a souvislosti, nejsme zaměřeni na jejich jevení, na jejich prožitkovou konstituci.⁷⁷ Paradox, který Husserl vyzdvihuje, spočívá v tom, že jakmile se ocitáme v postoji fenomenologické reflexe, odhaluje se nám naivně jsoucí jako konstituované v původnějším prožitkovém proudu a odkrytá prožitková souvislost má přitom sama smysl jsoucího. A to jsoucího „před“ naivně jsoucím: „přece je a vždycky bylo jako jsoucí „před“ naivně jsoucím.“⁷⁸ Tomu rozumíme: konstituující souvislost je původnější než jevící se souvislost konstituovaná. A z této původnosti rozumíme taktéž, proč je ono „před“, označující předchůdnost konstituujícího, dáno do uvozek: jde o předchůdnost konstitutivní, nikoliv o předchůdnost časovou, neboť objektivní čas se jeví teprve v této konstituci.

Paradox předchůdnosti platí též pro čisté Já. Původně je subjektivní konstituující souvislost anonymní.⁷⁹ Výchozí půdou zkušenosti je půda světa. Čisté Já jako pól konstituujícího proudu vědomí se odkrývá teprve ve fenomenologickém postoji. Podobně jako jsme to sledovali u konstituující prožítkové mnohosti ve formě proudění, taktéž Já je konstituováno až po konstituci předreflexivního jsoucího: „Zjevně se mé Já může konstituovat teprve po tom, co se už konstitovalo před-reflexivní, nejprve-jeucí.“⁸⁰ A to, dodejme, s (paradoxním) smyslem „být jsoucí jakožto konstituující „před“ tímto předreflexivním jsoucím“. Tento paradox všečasovosti (*Allzeitlichkeit*) neplatí jen pro Já, ale stejně tak pro ideální předmětnosti, které mají všečasovou platnost. Například: dojdou-li v nějakém časovém okamžiku k poznání, že dvě a dvě jsou čtyři, rozumím tomu, že tato ideální platnost nezačíná platit teprve od okamžiku, kdy jsem si ji já uvědomil.⁸¹ Platí vždycky a všude, před mým

76 Husserl, E., *Die Lebenswelt: Auslegungen der vorgegebenen Welt und ihrer Konstitution*, c.d., s. 460.

77 Pokud nepřejdeme do fenomenologického postoj, který ale jako reflexivní podstatně předpokládá předchozí přirozený postoj.

78 Husserl, E., *Die Lebenswelt: Auslegungen der vorgegebenen Welt und ihrer Konstitution*, c.d., s. 460.

79 Tamtéž, s. 459.

80 Tamtéž.

81 Ke konstituci všečasovosti srov. Husserl, E., *Erfahrung und Urteil*. Hamburg, Felix Meiner 1999, § 64c.

narozením i po mé smrti. A reflektuji-li na své prožitky, rozumím tomu, že Já, na které reflektuji, fungovalo v mých prožitcích již předtím, než jsem na ně reflektoval, i když fungovalo anonymně.

Podívejme se s ohledem na náš problém nesmrtelnosti podrobněji do textu č. 43 obsaženého ve 39. svazku edice *Husserliana*, v němž Husserl sleduje problém počátku Já.⁸² Oproti analýzám z dvacátých let si všímá toho, že v redukci na primordiální Já čas redukovaného světa, tj. světa jako fenoménu tohoto Já, není nekonečný.⁸³ Pokud tento primordiální čas vyložíme jako aspekt intersubjektivního času světa, já jako člověk mezi lidmi mám v tomto světě svůj počátek, narodil jsem se.⁸⁴ A jak Husserl dodává, mé vzpomínky nedosahují k tomuto počátku. Z toho, že si tento svůj počátek nepamatuji, neplyne podle Husserla nárok, podle kterého bych byl oprávněn projektovat nekonečně dlouhé časové dráhy do temných horizontů paměti. Neboť tyto vzdálené horizonty vykazují oproti životu, který je mi vzpomínkově dostupný, daleko menší šíři.⁸⁵

V další analýze právě sledovaného textu Husserl prohlubuje problematiku počátku Já s ohledem na konstituující proud vědomí, v němž se samo narození (Já mající začátek) konstituuje. Tento konstituující proud sám podle Husserla nezačíná,⁸⁶ konstituuje se v něm počátek ve smyslu narození Já. Jak je tomu ale se vztahem tohoto proudu k rodícímu se Já s jeho konečným časem? V počáteční afekci zrození ještě afikované Já podle Husserla nemá jásný život (*Ich-Leben*).⁸⁷ Teprve procítá k životu, ale ještě nežije. To můžeme s využitím obecnější problematiky života vědomí interpretovat v tom smyslu, že procítající Já ještě nemá konstituován imanentní proud vědomí s jeho časovými místy, která jsou fundamentem identifikace ve zpřítomnění. Husserl odlišuje fenomén zrození Já od probuzení se ze spánku. Při probuzení ze spánku má Já již k dispozici asociativní syntézy, které přemostí (*überbrücken*) jeho přítomnost po probuzení s minulostí před usnutím, a tak se přemostí mezera spánku (*Schlaflücke*).⁸⁸ Naproti tomu počínající, rodící se Já nemá ještě konstituovanou minulost, a tedy ani asociativní syntetické útvary. A teprve když se v proudu vědomí konstituují souvislosti, jejichž východiskem jsou hýletická data, je možné přivrácení Já k těmto souvislostem, které ho teprve mohou afikovat.⁸⁹

82 Vznik textu je vydavateli datován do ledna 1931.

83 Husserl, E., *Die Lebenswelt: Auslegungen der vorgegebenen Welt und ihrer Konstitution*, c.d., s. 467.

84 Tamtéž.

85 Tamtéž.

86 Tamtéž, s. 472.

87 Tamtéž.

88 Tamtéž, s. 473. Srov. Husserl, E., *Analysen zur passiven Synthesis: aus Vorlesungs- und Forschungsmanuskripten: 1918–1926*, c.d., s. 263–264.

89 Husserl, E., *Die Lebenswelt: Auslegungen der vorgegebenen Welt und ihrer Konstitution*, c.d., s. 472.

Husserl vychází z toho, že k Já patří konstituující proud vědomí, který na rozdíl od Já nemá počátek a konec v podobě zrození a smrti. Odtud jeho otázka po před-bytí Já (*Vor-Sein des Ich*), po konstituujícím bytí, které k Já patří jako půda, na níž se jeho vlastní zrození a smrt může konstituovat jako událost. K otázce jáského před-bytí se pojí návazné otázky: V jakém smyslu půda konstituujícího vědomí patří k Já? Je pro Já nějak přístupná? A v jakém smyslu má tato půda časovou formu? Jak by tu mohla být časová forma pro Já, pro souvislosti, v nichž ono samo nebylo? Ale na druhou stranu: od konstituujícího proudu vědomí se časová forma nedá odmyslet.

Čas, v němž nebylo Já časově konstituováno, nazývá Husserl nečasem (*Unzeit*). A upozorňuje při tom, že tento nečas není pouze stejnoměrným časem, který není obsazen „věcmi“. ⁹⁰ Jinak řečeno, nečas nelze chápat ze stupně konstituce času, který patří k bdělému Já a k němuž patří rozlišení popředí a pozadí. Tedy tak, že bychom od tohoto živého času odmysleli témata a představovali bychom si ho jako stejnoměrný průběh bez ničeho, co by vystupovalo do zjevu, což patrně charakterizuje bezesný spánek. ⁹¹ Tento nečas je podle Husserla možné myslet jako libovolně dlouhý. ⁹² Z tohoto určení můžeme dále rozvinout, že nečas není bez času, že k němu patří délka času. Tím ale není nijak mnoho řečeno ohledně naší otázky, jakým kontinuem tento nečas je, pokud jde o jeho formu i hýletický obsah. Zdá se nicméně, že to není třeba, a rozumíme tomu, proč se otázkou povahy nečasového kontinua z hlediska formy a obsahu Husserl nezabývá. Nejde o to rekonstituovat zkušenostní obsahy, které má Já „před“ svým vlastním počátkem. To by bylo absurdní počínání, neboť žádné takové obsahy *pro bdělé Já* neexistují. To ale na druhou stranu neznamená, že tyto obsahy vůbec neexistují. Připomeňme mezní podobu retence jako pouhého zapadání bez podržování. Kontinuum hýletických obsahů sice zapadá, ale není podržováno v jáských syntézách.

Ale jaký má potom, když vezmeme v potaz tuto bezobsažnost (ve smyslu zapadání bez podržování) *jáského* „před-bytí“, smysl Husserlova snaha o zpřístupnění bytí Já před jeho vlastním počátkem? Připomeňme dvojitosť, která k fenoménům patří: jevy jako jevy předpokládají původnější pohyb jevení. Kdyby vědomí nevykazovalo dvojitosť jevení a jevů (a toto „kdyby“ je samo zpětným vztažením, které jako takové již dvojitosť předpokládá), nemohli bychom rozumět smyslu bytí „před“ a „po“ naší vlastní smrti, pokud totiž tento smysl již, jakožto časový, předpokládá naše vlastní bdělé časování. Narození i smrt Já mají svou vlastní konstituci v časovém proudu. Ale Já jako trans-

90 Tamtéž, s. 473.

91 Srov. Husserl, E., *Späte Texte über Zeitkonstitution (1929–1934): die C-Manuskripte*, c.d., s. 99.

92 Husserl, E., *Die Lebenswelt: Auslegungen der vorgegebenen Welt und ihrer Konstitution*, c.d., s. 473.

cendentální, jako pól tohoto proudu, nezačíná ani nekončí. Transcendentální Já není v proudu. Svůj časový život má jedinež skrze obsahy proudu vědomí, není ale s těmito obsahy totožné.⁹³

Jak dále explikuje Husserl paradoxní smysl nečasu: „bytí“ Já v nečasovosti znamená, že ‚počátek‘ už předpokládá Já jako to, co může být probuzeno k časujícímu životu.“⁹⁴ Ale, dodejme, teprve z vlastní přítomnosti a z konstituce opakovatelného, v níž se jeví čas a časové souvislosti jako přístupné ve své reidentifikovatelnosti, je možné přerýv narození tematizovat. Zpětný pohled na před-bytí již předpokládá narozené, bdělé a více či méně vyspělé Já. Na svůj vlastní počátek se ptám jako vždycky už zrozené bdělé Já. A opačně, toto bdělé Já v apodikticitě svého ‚nemoci nebýt‘ zpětně odhaluje, že bylo i před vlastním počátkem.

Připomeňme již sledovanou hypotézu původně spícího Já před konstitucí narození. K jeho před-počátku patří, že je nečasované (*Ungezeitigte*), „v monadickém stavu ne-časování“.⁹⁵ Tento rys můžeme nyní propojit s motivem retence bez podržování. Nečasovanost monadického Já před narozením není ničím, i v ní se odehrává konstituce imanentního proudu. Ale děje se v naprosté temnotě, nerozlišenosti obsahů. Nedochozí ke konstituci časových objektivací, tedy imanentního času ve smyslu vzpomínkově reprodukovatelného kontinua. Časování dává tomuto kontinuu teprve fenomenologizující bdělé Já ze své bdělé přítomnosti.

Zohlednění mezních fenoménů, jako je spánek a smrt, fenomenologizujícímu Já ukázalo, že k němu samotnému patří kontinua, která nejsou přístupná na způsob vzpomínky na minulou bdělou přítomnost. Mezní podobu kontinua se smyslem ‚před‘ narozením nazývá Husserl nečasem. Připomeňme dále, že tento nečas má časovou povahu, je časem, který je teprve zpětně konstituován a osvětlen bdělým Já. Toto bdělé Já v aperceptivní syntéze projektuje formu bdělé přítomnosti do minulosti přesahující jeho vzpomínky. Tak je překročen náš vlastní konečný čas, vymezený naším narozením a smrtí.⁹⁶ Toto překročení má svůj fundament v evidenci nemožnosti nebytí Já. Bdělé Já odhaluje ze své živé přítomnosti to, „co *předem*, *už bylo*“, ale nebylo konstituo-

93 Husserl, E., *Ideje k čistě fenomenologii a fenomenologické filosofii*. II, c.d., s. 101[99].

94 Husserl, E., *Die Lebenswelt: Auslegungen der vorgegebenen Welt und ihrer Konstitution*, c.d., s. 474. Již ve výše citovaném textu „Die Bernauer Manuskripte über das Zeitbewusstsein (1917/18)“ si na stranách 13–14 Husserl klade otázku, jak mohou protence anticipovat styl u narozeného Já, které ještě nemá retencionální výtěžky pro konstituci stylu. Jak Husserl konstatuje v textu, který sledujeme, Já ve svém konstitutivním počátku není prázdný pól, ale patří k němu již afekce instinktů (*Instinkt-Affektion*). Viz Husserl, E., *Die Lebenswelt: Auslegungen der vorgegebenen Welt und ihrer Konstitution*, c.d., s. 474.

95 Husserl, E., *Grenzprobleme der Phänomenologie. Analysen des Unbewusstseins und der Instinkte. Metaphysik. Späte Ethik. Texte aus dem Nachlass (1908–1937)*, c.d., s. 6.

96 Husserl, E., *Die Lebenswelt: Auslegungen der vorgegebenen Welt und ihrer Konstitution*, c.d., s. 467.

váno jako jsoucí“.⁹⁷ K čistému Já samotnému patří smysl všečasovosti. A vzhledem k tomu, že časová forma nutně obsahuje retencionálně-protencionální kontinuitu, je možné nasadit v libovolně zvoleném okamžiku imanentního proudu. Jak jsme již viděli, nečas je možné myslet libovolně dlouhý.⁹⁸

Sledovali jsme již paradox, že Já, provádějící fenomenologii, projektuje v apercepci formu své bdělé přítomnosti do minulosti. V čem tato projekce spočívá? Chtěli bychom s ohledem na naše téma využít motivu aperceptivní zpětné projekce (*apperzeptive Rückprojektion*), který Husserl zmiňuje v jednom z textů „C-Manuskriptů“, nesoucím název *Die Endlichkeit des primordialen Ego (Konečnost primordiálního ego)*.⁹⁹ V něm Husserl formuluje problém: „Jak může svět přesahovat sféru vzpomínky?“¹⁰⁰ Tato otázka je motivována paradoxem zpětného vztažení: rozumím tomu, že svět netrvá teprve od mého data narození, ale že k němu patří platnost „být i před mým narozením a také po mé smrti“. Husserl odpovídá motivem aperceptivní zpětné projekce: každá apercepce v sobě obsahuje zpětné vztažení k původnímu založení smyslu apercipované věci. To nám umožňuje v podobnostní apercepci poznat věci, pokud patří k těmto typu.¹⁰¹ Ve vztahu k Husserlově otázce po přesahu sféry vzpomínky jde o to, že jakmile je konstituována ve druhé transcendenci apercepce světa, je možné aperceptivní přenesení zkušenostních možností, které se pro Já ustavily později, do minulosti. Přitom si ale Husserl všimá toho, že toto aperceptivní přenesení nemůže přece přenést přítomné možnosti jen tak „bez dalšího“ (*ohne weiteres*). Vždyť svět sám se proměňuje a má svou vlastní dějinnost, jak ukazují takové vědy, jako je geologie či paleontologie.¹⁰² Přesto je podle Husserla možné při jisté obecnosti typiky struktury světa, která je společná všem jeho možným geologickým a historickým variacím, podobu světa, která překračuje vzpomínku příslušného ego, rekonstruovat.¹⁰³

Když vezmeme v úvahu, že i konstituce imanence proudu vědomí v sobě obsahuje (první) transcendenci zpřítomnění, a když dále připomeneme mezní podoby kontinuí, které jsme sledovali, otevírá se nám cesta k využití

97 Tamtéž, s. 475.

98 Tamtéž, s. 473.

99 Ve zde citovaném vydání Husserlova textu „Späte Texte über Zeitkonstitution (1929–1934): die C-Manuskripte“ má text číslo 43 a je datován do října 1929.

100 Husserl, E., *Späte Texte über Zeitkonstitution (1929–1934): die C-Manuskripte*, c.d., s. 161.

101 Husserl, E., *Karteziánské meditace*, c.d., s. 107.

102 Husserl, E., *Späte Texte über Zeitkonstitution (1929–1934): die C-Manuskripte*, c.d., s. 161.

103 K aperceptivní zpětné projekci patří rozdíl mezi mou vzpomínkou a minulostí světa, která se mi na základě historie přírody podává v podobě „vzpomínky jako by“ (tamtéž, s. 167). Srov. Ferrer, G., *Protentionalität und Urimpression: Elemente einer Phänomenologie der Erwartungssintentionen in Husserls Analyse des Zeitbewusstseins*. Würzburg, Königshausen & Neumann 2015, s. 166–167.

konceptu aperceptivní zpětné projekce i na stupni první transcendence, tedy na stupni konstituce imanentního proudu. Můžeme – s ohledem na problém nekonečného vzpomínkového kontinua – rozumět tomu, že již narozené bdělé Já zpětně projektuje kontinuitu imanentního proudu donekonečna. V čem tato zpětná projekce spočívá? K formě bdělého času patří konstituce časových souvislostí v imanentním proudu. A ze stanoviska *bdělého* Já není myslitelné, že by k této formě nepatřila též vzpomínka a očekávání. Aperceptivně je forma časové souvislosti přenesena i na časové souvislosti překračující dosah vzpomínky, které Husserl označuje paradoxním termínem nečas. Bdělé Já vrhá ze své přítomnosti světlo na temné souvislosti kontinuí zapadání bez podržování.

Mezní podoba kontinua, nečasu, nám ukázala, že je myslitelné, že máme ve zpětném zpřítomnění nekonečné kontinuum, ale bez počátku v bdělé přítomnosti: paradoxní vzpomínku bez paměti. Neboť každý bod kontinua zpřítomnění je osvětlován teprve ve zpětném vztahení od bdělého Já. A přesto na druhou stranu není nečas pouhou chimérou, neboť má svůj fundament v proudění, v němž pasivně probíhá retencionální „zapadání bez podržování“.

6. Závěr

Sledovali jsme Husserlovu argumentaci obhajující nekonečnost (a nesmrtelnost) transcendentálního imanentního proudu vědomí. Jádrem našeho textu byla analýza problému, jak může bdělé fenomenologizující Já pronikat do temných oblastí vědomí, přesahujících jeho vzpomínkové možnosti. Viděli jsme, že k vyřešení tohoto problému Husserl zkonstruoval pojem mezních fenoménů. Tato konstrukce umožňuje proniknout bdělému Já do oblastí temného vědomí, i když nikoli ve smyslu plného názoru. Dále jsme viděli, že k pronikání do temných oblastí vědomí patří mezní podoba času, přesahující dosah paměti bdělého Já. K tomuto času se konstruktivně dostáváme pomocí aperceptivní zpětné projekce. Zpětná projekce umožňuje, ovšem bez přímého názoru, zpřístupnit kontinuum imanentního proudu vědomí, které není a nemůže být zpřístupněno ve vzpomínkovém zpřítomnění bdělého Já, a přece k transcendentálnímu vědomí patří. Zmíněná zpětná projekce zároveň není pouhou iluzí, má svůj fundament v retencionálním zapadání bez podržení, které ve formě proudění patří k vědomí. I když, jak již víme, není zpřístupné vzpomínce.

Paradoxu toho, že transcendentální vědomí je konstitutivní pro protiklad trvání a netrvání, a samo tedy ve vlastním smyslu netrvá, jsme se pouze dotkli v oddíle 3. K plnému porozumění zmíněnému paradoxu by bylo nutné využít hlubší reduktivní postupy zpřístupňující bytí konstituujícího absolut-

ního vědomí a sledovat, jak se v něm konstituuje imanentní proud vědomí. To ale přesahuje možnosti této studie a zaslouží si studii samostatnou.

Motivy monotónního kontinua a nečasu nám ukázaly, že k imanentnímu proudu patří typy kontinuí, které se vymykají zpřítomňující reprodukci bdělého vědomí. Paradoxně vyjádřeno, bdělé vědomí je svou bdělostí omezeno právě tam, kde se pokouší proniknout do temnot nevědomí. A jak jsme viděli, k tomuto omezení je třeba přidat též konečnost žijícího fenomenologizujícího Já jakožto žijícího a bdělého (k němuž patří též rozličné podoby a stupně nevědomí a smrt). I když myslíme s Husserlem proud vědomí jako neustálý, fenomenologizovat mohou jedině jako žijící a bdělé Já. Idealizace nekonečného opakování, konstituovaná ve vzpomínkovém zpřítomnění s jeho „moci vždy znovu“, je nesamostatná, je fundována v živé přítomnosti. Fenomenologův duchovní pohled je zároveň umožněn i omezen tímto prapůvodním proudem: vychází již ze situace bdělého filosofujícího Já, kterému se ukazují jevy. Začíná od konce, od zralého a bdělého Já. Je již situován do dějství fenomenalizace a teprve zpětně chce porozumět nutnosti, která ve fenoménech vládne. Jeho zamyšlení je již odkázáno na jevení a život.